

УДК 351.743

Н.В. МАКСИМЕНКО, канд. юрид. наук,
Кіровоградський юридичний інститут Харківського національного університету внутрішніх справ

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ДОТРИМАННЯ

Ключові слова: гендерна рівність, гендерні стереотипи, гендерні дослідження, гендерна теорія, гендерна політика

Питання гендерної рівності стали в багатьох країнах темою різних досліджень у політичній сфері, сфері освіти, громадської думки, зайнятості та міграції, здійсненні розробки гендерних індикаторів, підготовці методичних матеріалів для розробки гендерно рівноважених бюджетів тощо.

Україна, будучи правовою державою, спрямувала розвиток політики на стандарти міжнародного законодавства з урахуванням гендерної складової, включивши цей напрям у норми національного законодавства, державні програми, плани дій з реалізації гендерної рівності тощо.

Правова держава забезпечує правову рівність між соціальними статями, що означає надання їм рівних стартових можливостей. Однак реалізація прав жінкою та чоловіком залежить від їх особистих якостей – знань, умінь, таланту тощо. Це породжує випадки прояву нерівності у суспільстві.

Гендерні аспекти є складовою всього комплексу завдань розвитку як суспільства, так і держави. Гендерна нерівність стримує розвиток. Більшість науковців (О.М. Вовченко, Н.В. Лавриненко, Т.М. Мельник, Л.С. Кобелянська) [1-3] розглядають досягнення гендерної рівності як центральний момент їх розвитку. Політична стратегія втілення в життя гендерної рівності, на думку Т.М. Мельник та Л.С. Кобелянської, складається з трьох частин:

– реформування правових та економічних інститутів з метою встановлення рівних прав для жінок і чоловіків;

– поширення такого економічного розвитку, який буде спрямовано на більш справедливий розподіл ресурсів та їх використання, підвищення доходів та зниження рівня бідності, що сприятиме зменшенню гендерних невідповідностей в освіті, охороні здоров'я;

– вжиття активних заходів щодо вирівнювання стійких гендерних невідповідностей у сферах доступу до ресурсів і можливостей для вирішення своїх інтересів [3, с.194–195].

Здобуток вказаних вище вчених полягає у тому, що вони, досліджуючи проблеми становлення та дотримання гендерної рівності на всіх етапах розвитку суспільства, порушили низку проблем у цій сфері та винайшли шляхи їх подолання. Спираючись на їх пропозиції щодо вдосконалення гендерної рівності як у суспільстві, так і в усіх формах його життєдіяльності, ми вирішили продовжити науковий пошук у цьому напрямі.

Метою пропонованої статті є, шляхом аналізу нормативно-правової бази та думок науковців, визначити сутність поняття «гендерна рівність» та надати його авторське визначення, здійснити гендерно-правовий аналіз законодавства та основних положень Національної доповіді «Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна – 2010», в основу якої увійшли результати дослідження наслідків політики держави у різних сферах та обґрунтування оновлених завдань для Уряду країни до 2015 р. Запропоновано шляхи наближення до гендерного паритету в представницьких органах влади та на вищих щаблях державного управління.

Надбанням міжнародного та вітчизняного правового, філософського, літературного і взагалі соціально-політичного дискурсу останнього десятиліття стало поняття «гендерний», яке використовується в різноманітних варіаціях – гендерна нерівність, гендерні стереотипи, гендерні конфлікти, гендерна освіта, гендерне виховання, гендерні протиріччя, гендерні дослідження, гендерна теорія, гендерна політика. Сам по собі термін «гендер», як відомо, означає «соціальна стаття», відповідно прикметник «гендерний» тлумачиться, як «розглянутий з позицій особливостей соціально-політичного дискурсу».

льного становища статей у суспільстві». Цей термін стало увійшов у наукову та політичну лексику, менше – в правову, проаналізований вченими-представниками різних галузей освіти. Активне його використання в різноманітних контекстах робить актуальним розгляд цього терміна відносно поняття «політика». На думку автора вказаної праці, гендерна політика – це такий же конкретно-історичний феномен, як і інші соціальні феномени, і розглядати його потрібно саме в такому контексті. Сам по собі термін «гендерна політика» може використовуватися і як ідеологічно навантажений, і як ідеологічно нейтральний. У першому випадку «гендерна політика» вже припускає свідоме врахування інтересів статей при прийнятті чи реалізації того чи іншого рішення, навіть позитивне навантаження, як і «політика в інтересах рівності» [4, с.124–125].

Розкриваючи зміст правового забезпечення політики впровадження гендерної рівності в українському суспільстві, перш за все, слід звернутися до самого поняття «гендерна рівність» та прослідкувати розкриття його змісту в нормативно-правових актах України.

Постанова Верховної Ради України від 29.06.2004 р. № 1904-IV «Про Рекомендації парламентських слухань «Становище жінок в Україні: реалії та перспективи» відносить до спектру питань, що стосуються «...гендерної рівності, – дотримання рівних прав жінок і чоловіків» [5, с.4].

Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» гендерну рівність визначає як «...рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства» (ст.561 [6]).

У науковій літературі можна зустріти різні підходи щодо розуміння гендерної рівності в різних сферах людської діяльності. Так, відповідно до словника Л. Кобилянської, Т. Мельник «Сучасне гендерне мислення», «гендерна рівність означає однакове забезпечення рівними правами жінок і чоловіків. Зміст цього поняття включає відсутність привілеїв за

статтю, заборону дискримінації, а також свободу вибору, розвитку, пошуку» [3, с.194].

К. Левченко у праці «Гендерна політика в Україні: визначення, формування, управління» подає наступне визначення: «гендерна рівність – це рівні права і рівні можливості для жінок і чоловіків у суспільстві, рівні умови для реалізації прав людини, участь в національному, політичному, економічному, соціальному та культурному розвитку, отримання рівних винагород за результатами участі» [7, с.306]. Автори навчального посібника «Основи теорії гендеру» стверджують, що гендерна рівність «ґрунтується на переконанні про те, що в понятті «рівних прав» не існує фундаментальної різниці між чоловіками та жінками» й тлумачиться також «...як ідентичність можливостей, стартових умов особистісної реалізації людей незалежно від їх статевої належності» [8, с.521].

Але більшість підходів визначення гендерної рівності визнають її шляхом виділення відмінностей: «рівність статей не означає їх ототожнення одна з одною або ідентичність, як і те, що ця рівність не повинна встановлювати як норми такі умови та спосіб життя, які притаманні чоловікам» [9, с.276].

Проаналізувавши зміст визначень поняття «гендерної рівності», є доцільним запропонувати своє уніфіковане визначення: гендерна рівність – це універсальний принцип у галузі прав людини, який наділяє осіб різних статей рівними правами та можливостями для їх участі у всіх сферах суспільного, державного та приватного життя.

Але слід наголосити, що політика впровадження гендерної рівності не відмінняє, а навіть включає до себе політику забезпечення прав жінок.

Так, аналіз документів кінця 90-х років ХХ століття, наприклад, Декларації про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок [10], проекту Концепції поліпшення становища жінок, дає можливість зробити висновок про те, що, будуючись у цілому на ідеологічних засадах «політики стосовно жінок» (і навіть «політики в інтересе-

сах жінок»), вони, в той же час, містять у собі гендерний компонент, методологічні засади для формування «політики в інтересах рівності». Така подвійна орієнтація концептуальних документів, на перший погляд, може виявитися суперечливою. Але вона демонструє сталий розвиток уявлень про основи та мету політики у цій сфері, які відображають загальний, міжнародний рух у цьому напрямі.

Реалії сьогодення змушують переглянути ведення політики держави в інтересах однієї статі, не враховуючи при цьому інтересів та не змінюючи становища іншої статі.

Поступово на зміну концепції поліпшення жінок в Україні приходить концепція гендерного забезпечення розвитку, прогресу і справедливості. Вона спрямована не на дії в системі життєдіяльності однієї статі, зміни в її характеристиці, створення особливих умов і забезпечення можливостей, а на подолання гендерної нерівності в усіх сферах суспільного розвитку.

Переважає більшість вчених принцип гендерної рівності розглядають, на нашу думку, дуже вузько, тобто тільки як забезпечення реалізації жінками передбачених нормативними актами прав та обов'язків на рівні з чоловіками. Однак, слід констатувати і те, що недотримання принципу гендерної рівності, це не тільки порушення прав жінок, але і чоловіків, хоча ми і погоджуємося з тими авторами, які відзначають менш сприятливі умови для жінок, більш того і сама постановка проблеми «гендерної рівності», яка ініційована переважно жінками-науковцями та низкою нормативних актів, в яких йдеться про порушення прав жінок [11], дають підстави на акцентування уваги під час дослідження гендерної рівності саме на проблемних аспектах дотримання прав жінок.

Але як будь-яка соціально-правова категорія, поняття гендерна рівність є конкретно-історичним. Підтвердженням наведеної точки зору є аналіз тексту, що стосується проблем досягнення гендерної рівності – Цілей розвитку тисячоліття.

У вересні 2000 р. на Всесвітньому саміті тисячоліття світові лідери визнали принцип розвитку основою формування глобального плану дій, який знайшов втілення у «Цілях розвитку тисячоліття». Цілі розвитку тисячоліття були створені на основі Декларації тисячоліття та рекомендацій всесвітніх конференцій, які проводилися в 90-х рр. ХХ ст. Вони є безпрецедентною глобальною угодою, яка була підписана 189 країнами.

Цілі встановили чіткі орієнтири стосовно подолання бідності, хвороб, гендерної дискримінації, голоду, а також створення гідних умов для їх життєдіяльності та доступу до публічних послуг.

У ЦРТ третьою метою визначено: «Забезпечення гендерної рівності». Кожна ціль конкретизувалася на національному рівні. Тож завданнями, передбаченими ЦРТ, які визначила для себе Україна, є: 1) «забезпечити гендерне співвідношення на рівні не менше 30 до 70 % тієї чи іншої статі у представницьких органах влади та на вищих щаблях виконавчої влади»; 2) «скоротити наполовину розрив у доходах жінок і чоловіків» [12, с.54].

Щодо першого завдання, слід зазначити, що чим нижчий рівень влади, тим більше там жінок. Жінки мають значно менше можливості, ніж чоловіки впливати на процес прийняття рішень. Так, відсоток жінок у Верховній Раді України невисокий, але у радах місцевого рівня він значно вищий. За даними статистики 2006 року, чим нижчий рівень органів державної влади, тим вони доступніші для жінок. Гендерне співвідношення серед депутатів обласних органів влади становить 12 % жінок до 88 % чоловіків; серед депутатів районних органів влади – 21 % до 79 %; міських органів влади – 26 % до 76 %; селищних органів влади 40 % до 60 % [13, с.22–23].

Жінки мають значно менше можливості, ніж чоловіки впливати на процес прийняття рішень, водночас більше працювати з людьми, допомагати у вирішенні конкретних та щоденних проблем громадян. Підтвердженням цього є наступні показники представниць-

тва жінок в депутатському корпусі за остан- | ніх дев'ять років [12, с.55] (табл.).

Таблиця 1 – Представництво жінок в депутатському корпусі

Показники гендерного співвідношення (чис.жін./чис.чол.):	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
серед депутатів ВРУ	8/92	5/95	5/95	5/95	5/95	9/91	8/92	8/92	8/92
серед депутатів місцевих органів влади	42/58	42/58	42/58	42/58	42/58	35/65	35/65	37/63	37/63
серед вищих державних службовців	15/58	14/86	16/84	13/87	19/81	19/81	17/83	18/82	19/81

Показники гендерного співвідношення депутатів у радах усіх рівнів представлені в таблиці та на діаграмах, наочно демонструють, що за останні вісім років ситуація з представництвом жінок на різних щаблях влади фактично залишається не змінною. Єдиним виключенням є зростання на 7 % кількості жінок серед депутатів селищних органів влади з 53 % у 2001 р. до 60 % у 2007 р.

За інформацією Головного управління державної служби України органами виконавчої влади продовжується порушуватись вимога пропорційно – збалансованого представництва кандидатур кожної статі. Зокрема, до кадрового резерву на 2008 рік у центральних органах виконавчої влади зараховано 177 жінок (21,2 % загальної кількості), на 2007 рік – 157 (18,9 %). У місцевих державних адміністраціях у 2008 році до кадрового резерву на посади керівників місцевих державних адміністрацій зараховано 190 жінок (11,9 % загальної кількості). Не зараховано жодної жінки до кадрового резерву Міністерством України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Міністерством вугільної промисловості України, Державним комітетом рибного господарства, Державним комітетом фінансового моніторингу України, Вищою атестаційною комісією України, Державною службою автомобільних доріг України, Державною інспекцією зв'язку, Державною інспекцією з енергозбереження, Державним де-

партаментом з питань зв'язку та інформатизації, Комітетом контролю за наркотиками, Державною інспекцією цивільного захисту та техногенної безпеки, Державною авіаційною пошуково-рятувальною службою та Державним департаментом з питань банкрутства.

Слід констатувати, що цю проблему було зазначено у Резолюції, поданій Парламентській Асамблеї Ради Європи щодо ситуації із правами жінок в Україні й зареєстрованої 25.01.2011 р. Дану Резолюцію, ініційовану Віолою Крамон-Таубадель – депутатом Німеччини, підписали члени ПАРЕ від багатьох країн – Німеччини, Польщі, Швеції, Румунії, Греції, Швейцарії, Чехії, Австрії, Італії тощо [14].

У авторів Резолюції викликало занепокоєння домашнє насильство і торгівля людьми, від яких, в першу чергу, страждають жінки, дискримінація жінок-мігранток, яка взагалі не визнається в Україні, де й досі не існує цивільного органу управління у цій сфері.

У тексті Резолюції пропонується Парламентській Асамблеї Ради Європи прийняти рішення про ретельне вивчення та моніторинг гендерної ситуації в Україні для розробки рекомендацій із врахуванням *de jure* та *de facto* стану гендерної рівності для того, щоб запровадити принципи демократії, поваги до прав людини та верховенства права, які є базовими принципами Ради Європи [14].

Що стосується другого завдання, визначених ЦРТ, то бідність – це не просто актуальна, а наболіла проблема для України. Рівень

заробітної плати жінок та їхній дохід значно нижчий, ніж у чоловіків. За офіційними статистичними даними рівень заробітної плати жінок становить близько 73 % заробітної плати чоловіків [15, с.214]. Звідси й набагато нижчий рівень пенсій. Допомога з догляду за дітьми, інвалідами хворими, набагато нижчий рівень прожиткового мінімуму.

Як зазначено у ЦРТ, проблеми фемінізації бідності загострилися в результаті фінансово-економічної кризи, наслідки якої в повній мірі відчутні в Україні. Зменшення і без того низького рівня оплати праці, нагромадження заборгованості з виплати зарплат в більшій мірі вплинули на становище жінок як представниць мало захищених верств населення [12, с.59].

Шляхами вирішення порушених у ЦРТ проблем є створення умов для наближення до гендерного паритету в представницьких органах влади та на вищих щаблях державного управління; забезпеченню гендерної рівності в доступі до гідної праці; скорочення гендерного розриву в рівні доходів населення; забезпечення можливостей гармонійного поєднання зайнятості на ринку праці та в домашньому господарстві; трансформація сталих стереотипів щодо традиційного розподілу гендерних ролей в суспільстві.

За індексом гендерного розвитку Україна займає 63 місце серед 75 країн. За індексом гендерної рівності Social Watch Україна посідає 34 місце серед 154 країн [13, с.24].

І як висновок – «жінки в Україні є сторонніми спостерігачами, вони на узбіччі політичного життя і дуже часто страждають від неважених рішень, які приймаються більшістю чоловіків» [16, с.23]. Зміни такої ситуації повинні стати складовою сучасної гендерної політики в Україні, тому що історично сформована, орієнтована переважно на чоловіків структура управлінської піраміди не відбиває реально існуючий баланс суспільних сил. Забезпечення формування резерву кадрів для органів виконавчої влади, збалансування його за статтю, є важливою складовою формування цивілізованої гендерної політики в Україні. Недостатнє представництво жінок на керів-

них посадах не дає їм змоги впливати на процес прийняття рішень, активно брати участь у їх реалізації, є гальмом у вирішенні багатьох соціально-економічних проблем, зокрема у підвищенні статусу жінок у суспільстві.

Також, слід зазначити, що прагнення держави до суттєвого та стабільного зменшення бідності та уникнення проявів дискримінації залежить від політичного бажання протистояти системним порушенням прав жінок і чоловіків.

Приймаючи необхідність врахування конкретних соціальних умов, формування та протікання політичних течій, в яких розгортається діяльність держави у напрямі досягнення гендерної рівності, і вченим, і практикам, і державним урядовцям необхідно постійно визначатися із змістовим наповненням цієї категорії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовченко О.М. Гендерное равенство как социально-философская проблема / О. М. Вовченко. – М. : Ин-т молодежи, 2000. – 195 с.
2. Лавриненко Н. В. Женщина: самореализация в семье и обществе (Гендерный аспект) / Н. В. Лавриненко. – К. : ВИПОЛ, 1999. – С. 143–166.
3. Мельник Т. 50/50 : Сучасне гендерне мислення : словник / Т. Мельник, Л. Кобелянська. – К. : К.І.С., 2005. – 280 с.
4. Левченко К. Б. До визначення понять «жіноча політика» та «гендерна політика» / К. Б. Левченко // Людина. Свобода. Демократія. – К. : Юрисконсульт, 2006. – С. 121–128.
5. Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань «Становище жінок в Україні : реалії та перспективи» : від 29.06.2004 р., № 1904 // ВВР України. – 2004. – № 50. – Ст. 542.
6. Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» : від 08.09.2005 р., № 2866 // ВВР України. – 2005. – № 52. – Ст. 561.
7. Левченко К. Б. Гендерна політика в Україні: визначення, формування, управління : монографія / К. Б. Левченко. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 344 с.

8. Основи теорії гендеру : навчальний посібник / [В.П. Агеєва, В.В. Близнюк, І.О. Головащенко та ін.]. – К. : К.І.С., 2004. – 536 с.

9. Шведова Н. А. Гендерный поход как фактор политической культуры / Шведова Н. А. // Гендерный калейдоскоп : курс лекций / под общ. ред. д-ра экон. наук М. М. Малышевой. – М. : Academia, 2002. – С. 271–290.

10. Постанова Верховної Ради України «Про затвердження Декларації про загальні засади державної політики стосовно сім'ї та жінок» : від 05.03.1999 р., № 475 // ВВР України. – 1999. – № 17. – Ст. 129.

11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ України» : від 29.07.1991 р., № 114 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=114-91-%EF>.

12. Національна доповідь «Цілі Розвитку Тисячоліття Україна – 2010». – К. : UNDP Україна, 2010. – 108 с.

13. Левченко К. Б. Гендерна рівність та особливості її впровадження в органах внутрішніх справ / К. Б. Левченко, Н. В. Максименко. – Х. : Права людини, 2010. – 262 с.

14. Левченко К. ПАРС зацікавилася правами жінок в Україні / К. Левченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2011/01/30/5846705>.

15. Левченко К. Б. До проблеми конкретно-історичного характеру категорії «гендерна рівність» / К. Б. Левченко // Людина. Свобода. Демократія. – К. : Юрисконсульт, 2006. – С. 209–216.

16. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. – К. : Укр. ін-т соціальних досліджень, 2002. – 121 с.

17. Веснянка О. «Роздягнені жінки» - туристична принада України? / Ольга Веснянка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.krona.org.ua/index.php?option=com_idoblog&task=viewpost&id=526&Itemid=116&lang=uk.

Максименко Н. В. Гендерна рівність: проблеми становлення та дотримання / Н. В. Максименко // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 551–556 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11mncvtd.pdf>

Виконано аналіз законодавчої бази та розкрито зміст поняття «гендерна рівність», здійснено гендерно-правовий аналіз основної законодавчої бази, дотримуючись методологічного підходу на рівні Ради Європи, який полягає у тому, що політика впровадження гендерної рівності не відмінює, а навіть включає політику забезпечення прав жінок.

Максименко Н.В. Гендерное равенство: проблемы становления и соблюдения

Выполнен анализ законодательной базы и раскрыто содержание понятия «гендерное равенство», проведен гендерно-правовой анализ законодательной базы, придерживаясь методологического подхода Совета Европы, суть которого заключается в том, что политика внедрения гендерного равенства не отменяет, а включает политику обеспечения прав женщин.

Maksimenko N.V. Gender Equality: Formation and Observance Problems

Legal framework and the content of the concept of «gender equality» analyze. It is accomplished gender and legal analysis of the basic legal framework, following the methodological approach at the level of Council of Europe. This analysis lies in the fact that the policy of gender equality does not cancel and even includes the policy of guaranteeing women rights.